

Inledning

GUNNAR OLOFSSON

Behövs det ännu en bok om samhällsvetenskaplig metod?
Finns det inte redan för många?

Visst finns det många böcker om hur man bör gå till väga när man gör en samhällsvetenskaplig eller sociologisk undersökning, om hur man räknar statistik och hur man intervjuar. Denna typ av arbeten har sina förtjänster och sin användbarhet.

Men det finns i samhällvetenskapen också ett annat slags metodböcker (eller metodkapitel i monografier), där forskare funderar över och redogör för de metoder de arbetat med, vilka val och avgöranden de ställts inför under sitt arbetes gång. En klassisk samling uppsatser där kända sociologer berättar om hur deras olika, lyckade och misslyckade, undersökningar faktiskt gick till är den av Phillip E. Hammond redigerade boken *Sociologists at Work. Essays on the Craft of Social Research* (Basic Books, New York 1964).

Tre forskares metodiska resor

I denna volyms kapitel 2, 3 och 4 har vi samlat metodologiska redogörelser från svenska monografier inom ämnet sociologi. Det rör sig om tre forskare som var och en på sitt sätt har gjort en omfattande empirisk studie där de har arbetat med en rad olika material och tekniker. De har intervjuat ett antal personer, de har observerat samspelet mellan individer, mellan positioner och mellan kategorier. De har studerat arbetsdelningen på en arbetsplats eller inom en organisation. Vad hände och

varför? Vilka följder fick de observerade händelserna och processerna? De har alla tre hittat egna strategier för att få fram ett intressant och pålitligt material. De har alla tre brottats med problemet att sätta sitt stora och komplexa material i relation till sociologisk teori. Vad kan jag använda materialet till? Vad kan jag få det att säga? De tre författarna lägger tyngdpunkten på olika stationer på vägen mellan de första kontakterna med sitt undersökningsfält fram till den färdiga texten. De har lagt upp sina studier på olika sätt och de har också redovisat sina resultat på olika sätt.

Genom att följa de tre författarnas utförliga och systematiska redovisningar av resar från problemformulering över forskningsfältet fram till den färdiga texten, och de många omvägarna och omstarterna, får vi en både livfull och lärorik framställning av vad forskningsmetodik är, praktiskt och intellektuellt.

I kapitel 2 får vi följa Agneta Fransséns reflexioner över de fältarbeten och de olika slags material hon samlade in för sin avhandling *Omsorg i tanke och handling. En studie av kvinnors arbete i vården* (Arkiv förlag, Lund 2000 [1997]). Franssén redogör utförligt och klart för hur hon planerade sitt forskningsarbete, hur hon fick tillträde till sitt undersökningsfält, hur hon uppträdde när hon väl var där, hur hon bemöttes, och vilka svårigheter och problem hon stötte på under hela fältarbetets gång. Hon undersökte ingående två olika vårdarbetsplatser – en omsorgsavdelning och en klinisk avdelning – med olika personalstruktur, olika arbetsrytm och olika tekniska krav på personalen. En av Fransséns centrala metodiska poänger i avhandlingen, spänningen mellan det hon fick fram genom sina observationer och det hon fick fram genom sina intervjuer, blev central för hennes argument; den återfinns i bokens rubrik som spänningen mellan tanke och handling.

Bokens tredje kapitel är hämtat från Paavo Bergmans omfångsrika doktorsavhandling i sociologi, *Moderna lagarbeten*.

Studier av arbete, teknik och organisation i högteknologisk processindustri (Arkiv förlag, Lund 1995). Bergman hade under många år undersökt arbetsmiljöer i svensk industri, knuten som han var till arbetsmiljölaboratoriet vid KTH. Bergman närmade sig sitt undersökningsområde på ett annat sätt än Franssén. Han samtalande, intervjuade och observerade på sex olika arbetsplatser: tre stålverk, tre företag inom kemisk processindustri. Bergman begagnade sig av ett tillvägagångssätt som utvecklats och som använts med framgång inom tysk industrisociologi. Han använder ett batteri systematiskt upplagda frågor för att ingående och jämförbart kunna kartlägga komplexa och tekniskt ibland svårbegripliga arbetsprocesser (se appendixet till hans kapitel 3). Bergman kallar detta tillvägagångssätt ”ledfrågeteknik”, ett sätt att öppet men systematiskt kunna kartlägga dels en arbetsprocess själva förlopp och dess kringförutsättningar, dels hur samspelen mellan den sociala och tekniska organisationen inom de olika företagen och branscherna utformades.

Bergmans metodik gjorde det möjligt för honom att få grepp om arbetsförhållandenas utveckling och karaktär inom de områden han observerade. Hans material kunde inte inordnas i den förenklade tesen att arbetet underordnades det tekniska systemet och att arbetarna dequalificerades. Genom att kombinera ledfrågetekniken med en omfattande deltagande observation, informella intervjuer och samtal samt en genomgång av företagets och arbetsplatsernas organisations- och styrdokument formade han sin analys i ett samspel mellan sociologisk teori och det successivt utvecklade datamaterialet.

I kapitel fyra finns en varsamt bearbetad version av slutkapitlet i Boel Berners monografi från 1989, *Kunskapens vägar. Teknik och lärande i skola och arbetsliv* (Arkiv förlag, Lund). Det är en bok som studerar teknisk yrkesutbildning i Sverige. Berners forskningsprojekt baserades på en grundlig kännedom om den tekniska yrkesutbildningens organisation, praktik och historia i både Sverige och Frankrike. De genomfördes som ett

antal intervjuer med yrkeslärare och elever samt observationer av hur det gick till i olika verkstadsskolor. Berners redogörelse för projektets uppläggning och för hur det genomfördes i sin fältarbetsfas är klar och systematisk. Hon lägger tyngdpunkten på att redovisa och diskutera hur hon för sin analys framåt i olika steg. Hur kan man få grepp om vad det är man "har sett" under sitt fältarbete? Det är ett systematiskt och mödosamt arbete som Berner genomfört. Men det är lärorikt och intresseväckande att följa hennes redogörelse för hur hon i sin analys konstruerar sitt empiriska material genom en successiv anrikning av observationer och intervjuer. Alltmer abstrakta, allmänna och teoretiskt laddade kategorier och begrepp växer fram. Parallellt löper en konkretisering av de olika teoretiska förklaringsmodeller som hon dels utgår från, dels successivt utvecklar i sitt arbete.

I denna process ger Berner ett inspirerande exempel på den samtidiga och ömsesidiga utvecklingen av undersökningens teoretiska bidrag och den materialmässiga genomarbetningen. Det är ett sådant tillvägagångssätt som C. Wright Mills i sin bok *Den sociologiska visionen* utpekar som kännetecknet på det goda sociologiska hantverket.

Problemformulering och det intellektuella hantverket

I bokens tre mittkapitel diskuterar tre forskare ingående sina metodiska praktiker och beslut. Denna del flankeras av två texter.

Som första kapitel har vi en text som Per Dannefjord använt i sin metodundervisning vid Växjö universitet. Artikeln används vid flera universitet och högskolor. Denna version är lätt reviderad och vidareutvecklad. Dannefjords centrala tes är att problemet kommer först i ett sociologiskt arbete, material och metodik sedan.¹ Den sociolog Dannefjord talar till är inte bara forskaren eller doktoranden, utan också den student som

skall skriva sina första trevande arbeten. Ett ”problem” vilket som helst – hur intressant det än må vara som personligt, medialt eller politiskt problem – är kanske inte ett vetenskapligt eller undersökningsvärt problem. Dannefjord hävdar att det måste finnas ett teoretiskt argumentationssammanhang att knyta an till och utgå från för att ett problem ska vara värt att diskutera vetenskapligt. Viktiga samhällsproblem blir bara intressanta att kartlägga och undersöka om de kan förankras i, knyta an till och infogas i en samhällsvetenskaplig teori.

Bokens sista kapitel utgörs av C. Wright Mills berömda appendix till *Den sociologiska visionen* (Arkiv förlag, Lund 2002 [1997]), ursprungligen utgiven 1959 som *The Sociological Imagination*. Det är en text som under mer än fyra decennier har inspirerat sociologer som arbetat med sin forskning, sina projekt, sin läsning, sina reflexioner och sina anteckningar. Hans kapitel rymmer många uppslag och uppmaningar till den verk samma sociologen, av både praktisk, intellektuell och moralisk art. I anknytning till de kapitel som föregår Mills text i denna volym skall vi här bara anföra två av hans argument. För det första bör en sociolog – antingen han är i början av sin verksamhet eller en medelålders forskare – rita upp den intellektuella och argumentativa kartan för det problem och det område han vill skriva om. Det som redan är gjort skall man inte göra om. Och det man skall göra nytt blir mest effektivt gjort om det kan länkas till befintlig forskning och en preliminär modell för hur man tänker sig det problem och det skeende man vill undersöka. För det andra, och här blir kopplingen till de tidigare kapitlen i denna bok mycket tydlig, så sker under forskningsarbetets gång ett närmande mellan det empiriska och metodiska arbetet (generaliseringen och abstraherandet av och utifrån materialet) och den teoretiska och argumentativa nivån. Detta ömsesidiga närmande, och infätande i varandra (denna *crafting*, som Mills säger), det är en kärnaktivitet i det sociologiska hantverket och i samhällsvetenskapen som sådan.

Not

1. I sin metodbok *Le métier de sociologue. Préalables épistémologiques* (Mouton, Paris 1973 [1968]) (ung. *Sociologens hantverk*) har författarna Bourdieu, Chamboredon och Passeron formulerat ett strikt och tydligt metodologiskt program. En vetenskaplig sociologi förutsätter dels att de vetenskapliga begreppen utvecklas genom ett brott med vardagstänkandets kategorier, dels att det är det teoretiska sammanhanget som avgör en problemställnings vetenskapliga halt. Denna bok finns tillgänglig på engelska, *The Craft of Sociology*.